

L'enigma d'Heràclit

PERE SABORIT

La claredat d'Heràclit

Josep Palau i Fabre
Accent Editorial
157 pàgines. 10 euros

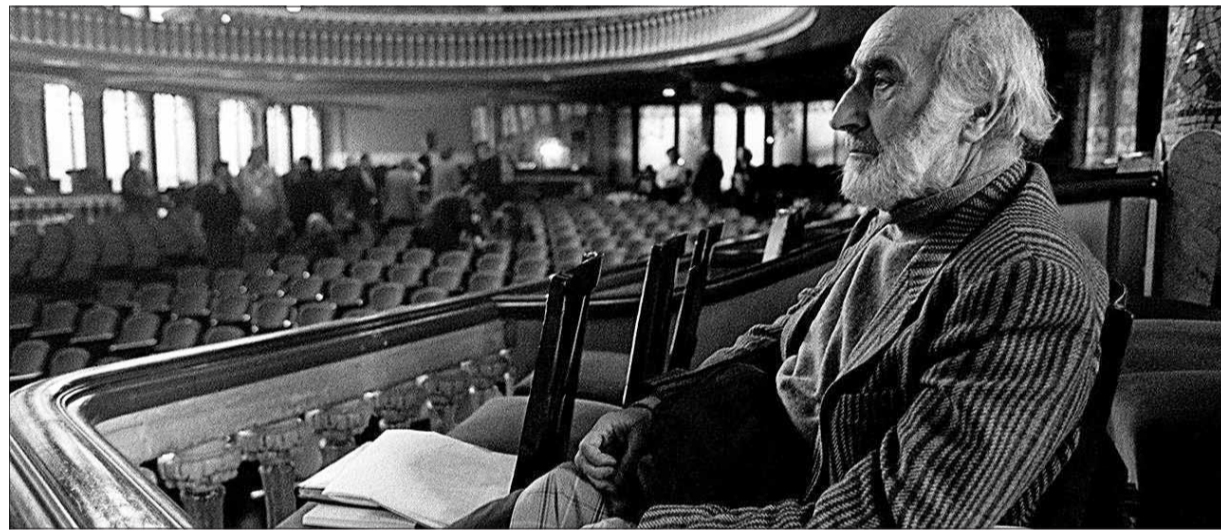
A l seu escrit introductori, l'editor, Oriol Ponsati-Murlà, afirma que aquesta obra de Josep Palau i Fabre (Barcelona, 1917-2008) —l'últim llibre que l'autor va publicar en vida— serveix per conèixer “el context que li mancava” a cadascun dels fragments que es conserven d'Heràclit, el que faria possible transformar l'obscuritat, que tradicionalment se li ha atribuït al pensador grec, en claredat. I per assolir aquesta intel·ligibilitat, l'autor va desenvolupar el text a partir de la hipòtesi que es podrien considerar els breus textos d'Heràclit com un seguit de respostes a preguntes prèvies, que s'haurien perdut. Però el que, com a suggeriment poètic, és del tot brillant, en interpretar-lo al peu de la lletra i esprèmer-lo al màxim, acaba encotillant i desvirtuant la força dels fragments del pensador grec. De fet, l'afany de reduir el sentit d'algun text literari o filosòfic al seu context, moltes vegades sembla amagar l'in-

tent d'anul·lar la seva capacitat d'interpel·lar al lector, tot desviant l'atenció cap a les circumstàncies històriques o culturals de la seva producció. En aquest cas concret, no sembla que se li faci cap favor a Heràclit tot reduint el seu pensament a una mena de catecisme o joc tancat de preguntes i respostes. I això és encara més sorprenent en algú com Palau i Fabre que, a les notes als *Poemes de l'alquimista*, ens havia dit que tota paraula “no sembla sortir del silenci, sinó per a recaure-hi”. Amb tot, segurament és inevitable que ens sembli més tranquil·litzador considerar que l'interlocutor d'un pensador és un altre ésser humà, abans que el propi silenci o l'enigma de l'existència.

D'altra banda, l'estratègia hermenèutica de Palau i Fabre l'obliga en alguns casos a idear suposades preguntes que són meres repeticions o tautologies en relació al fragment corresponent d'Heràclit. Per exemple, en aquell fragment que diu que “no podem baixar dues vegades al mateix riu”, la pregunta seria: “per què cada vegada que ens banyem en el riu en sortim renovats de cos i ànima?”. En altres ocasions crida

l'atenció que les preguntes siguin més llargues que la resposta, i també hi ha algun cas en què, tot i estar d'acord amb el plantejament ideològic de l'autor, la formulació de la pregunta és clarament tendenciosa. Així, la pregunta a l'afirmació d'Heràclit que “tot rèptil es nodreix de terra”, seria: “¿per què els sacerdots, tot i que estan en contacte amb la divinitat, s'inclinen i fan reverències davant del poder?”.

En definitiva, el plantejament teòric que ha orientat l'elaboració d'aquest llibre és molt discutible, tot i la seva capacitat poètica de seducció. El mateix Palau i Fabre s'acaba preguntant quants interlocutors devia tenir Heràclit, o si les preguntes han estat extraviades expressament o simplement s'han perdut, tot presuposant com a indiscutible la seva idea que les frases del pensador presocràtic són efectivament respostes a preguntes prèvies. De tota manera, això sí, encara que hom pugui qüestionar els resultats d'aquesta singular incursió de Palau i Fabre en el camp de la filosofia, cal celebrar que hagi comportat poder disposar d'una bella i suggerent traducció al català dels fragments d'Heràclit.

El poeta Josep Palau i Fabre, en una imatge de 1995. / MARCEL·LI SÀENZ

‘L'obra poètica’ de Quasimodo

FRANCESC PARCERISAS

Obra poètica

Salvatore Quasimodo
(Edició bilingüe; Traducció de Susanna Rafart i Eduard Escoffet i Introducció de Francesco Ardolino)
Edicions del Salobre
298 pàgines. 29 euros

Quan, l'any 1959, es va concedir el premi Nobel de literatura al poeta italià Salvatore Quasimodo, dins el panteó de la literatura italiana l'autor era una mena de “tercer en discòrdia” (José Mª Valverde dixit), rere les petges de Montale i d'Ungaretti. Això, però, no hi fa res; els lectors catalans ens hem de sentir agraïts de disposar d'aquesta edició de la seva poesia completa en una edició bilingüe, i traduïda de la mà de dos notabilíssims poetes. L'edició actual ens permet de tenir Quasimodo a l'abast, i ens permet de refer una part molt interessant de la literatura de la postguerra europea que toca d'esquillentes la subterrània pugna de la literatura catalana de l'època per treure cap i combatre, d'una banda, la llosa de la dictadura i, d'una altra, el mer resistencialisme de les catacumbes culturals. Si són lectors curiosos no es perdin el seguiment exhaustiu que Francesco Ardolino fa d'aquestes relacions al seu docu-

mentadíssim estudi introductori. De fet, Quasimodo ha tingut certa fortuna en el món de la traducció al català. La seva *Obra poètica*, en traducció de J.M. Bordas, va aparèixer a la Biblioteca Selecta el 1961 i se'n va fer una presentació a Barcelona amb la presència del poeta (que, segons Ardolino, sembla que no aconseguí despertar gaire entusiasme envers la seva persona), Josep Ballester n'ha traduït *Deure i haver* (Edicions Alfons el Magnànim, València, 1992) i *El fals i verdader verd* (Bromera, Alzira, 1993) i el recull *El poeta, el polític i altres assaigs* va aparèixer el 1968 en versió de Loreto Busquets als Llibres de Sinera.

Avui, la poesia de Quasimodo sembla col·locar-nos davant un curiós enlluernament per la imatge, una brillantor que té molt de calidoscopi, amb parentiu en la generació del 27 castellana i arrels en el barroc. És la brillantor que esclata a inicis del segle XX amb el surrealisme i que, als anys 30, s'empelta d'un vernís avançat i potser fins i tot revolucionari, com ara en el lema que va enunciar el nord-americà Ezra Pound al seu eslògan *Make it new*. A les temptacions d'hermetisme de la poesia de l'època, Quasimodo hi afegeix una dosi generosa de paisatge mediterrani, de la seva història i sensibilitat, i la seva visió dels conflictes

socials que van precedir i seguir a la Segona Guerra. Tot plegat, en una línia constant de coherent depuració. En un article de 1950, *Una poètica*, ens ho explica: “De la meua primera poesia a la més recent només hi ha una maduració vers la concreció del llenguatge: el pas pels grecs i els llatins ha estat una corroboració de la meua possible veritat representant el món”. (Al·lusió a la seva molt reconeguda feina de traductor: dels lírics grecs, de l'*Odissea*, de Catul...)

Una poesia que ens permet recórrer, a poc a poc, als mateixos textos i trobar-hi sempre caliu i espurnes i un cert grau de magnanimitat lírica: “és un dia | que torna del gel com un altre, | rutlla, vol. Però hi ets tu i no tens límits”. Certament, en alguns dels meravellosos poemes que ara trobem traduïts en aquest volum hi veig aquest punt d'indefinió lírica que serveix per fer-nos la poesia de Quasimodo més propera, ja que el seu punt de lleugeresa, de realisme i d'hermetisme li serveix per enlairar el poema, per atorgar-li una transcendència, una aroma secreta, que ens el fa atractiu, misteriós i inoblidable. Que una obra d'aquesta categoria surti en una bella edició d'una editorial modesta diu molt de les actuals paradoxes del món de l'edició en català.

ELS VOSTRES CLÀSSICS

¿Latini, sodomita?

JORDI LLOVET

Ja s'acostava el passat cap de setmana, quan l'amic Andreu Jaume, director literari de Lumen, em citava per telèfon un vers del Dante que li havia semblat de gran categoria: “m'insegnavate come l'uom s'eterna”, referit a Brunetto Latini. Jo no l'hauria recordat si no fos que dos dies abans l'havia rellegit en un passatge de George Steiner del llibre *My Unwritten Books*, que acaba d'aparèixer: Londres, Weidenfeld & Nicolson, 2008. Com diré al final de l'article, ja sé d'on li ve a Steiner el record d'aquest vers de la *Commedia*. El cas és que, després d'aquella trucada, em vaig sentir obligat a estudiar el vers del florentí i tot el cant XVè de l'*Inferno*, i a comparar-ne diverses interpretacions. El vers en si no té cap dificultat: “ensenyant-me com l'home esdevé etern”, en traducció correcta de Sagarra.

Latini no solament va ser un dels primers restauradors a l'Edat Mitjana de la idea ciceroniana que el bell parlar forja també el bon ciutadà —cosa que, a la península itàlica, en aquell moment, era molt lògic que succeís a la pròspera i cultíssima Florència— sinó un polític i diplomàtic de gran anomenada. Va ser notari i canceller del Comú de Florència, i després ambaixador prop del rei Alfons el Savi. Després de visitar Castella, Brunetto va assabentar-se, camí de retorn a la Toscana, de la derrota dels güelfs a Montaperti (1260), per la qual cosa va passar a França, on va quedar-s'hi fins que la victòria de Benevenuto (1266) li va permetre de tornar a la ciutat natal. No és estrany que Dante li tingués una gran simpatia, perquè ell mateix, com Latini, va sentir-se obligat a repartir els seus sentiments patriotes entre güelfs i gibel·lins. De fet, no va ser mestre del Dant en el sentit estricte de la paraula, però degué ser conseller i director dels estudis de retòrica del poeta, i això va moure aquest a mostrar-li la gran admiració i generositat que es llegeixen en els versos d'aquest cant de l'*Inferno* que comentem.

Ara bé: ¿per què Dante el situa al setè cercle, és a dir, el dels sodomites? Que hi posi Francesco d'Accorso (no se sap ben bé si el pare o el fill) posseeix certa versemblança; i encara en té més que hi posi l'hipersodomita Andrea de' Mozzi, un prelat que el papa Bonifaci VIII —*servus servorum*, al Dant— va desposseir del bisbat de Florència i va traslladar a Vicenza a causa d'una conducta —llavors, com ara, reprovable— d'una evidència escandalosa.

¿Per què Dante

va situar Brunetto

Latini al cercle

dels sodomites?

Però, ¿Brunetto? No hi ha cap testimoni, ni tan sols en la famosa crònica florentina de Giovanni Villani, que esmentí ni el lípticament la seva sodomia. L'editor dels poemes de *duecento* italià, Gianfranco Contini, que és qui sap més de la matèria, esmenta una tesi molt perspicax del dantista francès André Pézard, segons el qual el “gran pecat” de Brunetto Latini hauria consistit a escriure en una llengua vulgar que no era la de la seva mare; és a dir —*contra natura*—, en francès. És la llengua en què va redactar el seu reconegut *Tresor*, mena d'enciclopèdia, com n'hi ha tantes a l'Edat Mitjana, que recull tots els coneixements de l'època. Naturalment, aquesta tesi no invalida la possibilitat que Dante s'hagués assabentat, després de la mort de Latini i abans d'escriure la *Commedia*, que aquest havia practicat, no solament el francès, sinó també la sodomia. De fet, era una època (que va durar fins fa molts pocs anys) en què el més petit rumor sobre aquesta qüestió excitava els comentaris més esbojarrats. Però, com sap tothom, s'ha d'estar molt, però molt a la vora d'un sodomita per poder donar fe d'aquesta tendència masculina a practicar l'amor *per angustiam et dolorosam viam*. El que s'ha de descartar absolutament és que el Dant tingués res a veure, ni per passiva ni per activa, en aquestes pràctiques.

Fora bromes, perquè el Dant va demostrar tenir-li un gran respecte a mestre Brunetto Latini. Aquest ja havia escrit, al seu *Tresor* esmentat, que “cil ki traitent de grans choses tesmoignent que gloire done au pseudome une seconde vie”: “els qui tracten de coses grans testimonien que la glòria dóna als homes una segona vida”; i és possible que el Dant recordés aquest passatge del seu mentor quan va dir-ne, a la *Commedia*, que “va ensenyar-li com l'home esdevé etern”; és a dir, que va ensenyar-li coses d'aquelles —les lletres, en el seu cas, com podrien haver estat les belles arts— que fan que la vida d'un home s'allargassi en direcció d'eternitat.

Thomas Mann, a *La muntanya màgica*, va posar en boca del personatge Settembrini una lloanxa de Brunetto, en tant que educador de la paraula i de la ciutadania de Florència. D'aquí, jo diria, li ve a Steiner, i molts contemporanis, que encara es recordin d'una cosa que ja no recorda gairebé ningú; ni la citació ni la pràctica política que s'hi relaciona. I, si no, vegeu com s'expressen els polítics, gais o no, dels nostres dies.